

■ article

REVISTA D'HISTÒRIA DE LA FILOSOFIA CATALANA,
Números 7/8, 2014 | Print ISSN 2014-1572 / Online ISSN 2014-1564
DOI: 10.2436/20.3001.02.95 | P. 49-62
Data de recepció: 1/6/2013 / Data d'admissió: 12/12/2013
<http://revistes.iec.cat/index.php/JOCIH>

Tradició i renovació: la formació de Balmes i Martí d'Eixalà en el seu context històric

Rafael Ramis Barceló

Universitat de les Illes Balears
r.ramis@uib.es

Josep M. Vilasojana

Universitat Pompeu Fabra
josep.vilasojana@upf.edu

resum

Jaume Balmes i Ramon Martí d'Eixalà són segurament les figures més pregones del pensament català de la primera meitat del segle XIX. Aquest treball exposa algunes de les claus per contextualitzar-ne les aportacions, partint de les influències que reberen. L'objectiu fonamental de la comparació és mostrar que, malgrat haver begut de fonts similars, els seus posicionaments discreparen en la forma de combinar tradició i modernitat. L'anàlisi, finalment, posa en evidència certa paradoxa: Balmes, de més altura filosòfica, no va tenir, en canvi, el grau d'influència directa de què va gaudir Martí d'Eixalà.

paraules clau

Ramon Martí d'Eixalà, Jaume Balmes, educació segle XIX.

En aquest article intentarem presentar les figures de Jaume Balmes i de Ramon Martí d'Eixalà en el seu context històric i cultural, a fi de recalcar les seves similituds i diferències en el marc del pensament català de la primera meitat del segle XIX. Els dos intel·lectuals més rellevants de l'època tingueren un impacte molt diferent en el desenvolupament de la filosofia catalana.

Martí d'Eixalà fou una mena d'Albert Magne, mestre d'importants pensadors i autor d'una obra que volia donar una nova orientació a les idees de l'època, amb la novetat del moment, que en el segle XIII era l'empirisme aristotèlic. Com Albert, Martí d'Eixalà avançà poc en una formulació pròpia, però preparà el camí per a una escola catalana que arribà poc temps després. Balmes fou un pensador original i brillant, sintètic amb la tradició i obert cap a la renovació. Dins la història de la filosofia, tal volta

és comparable amb Vico, car ambdós representaren una mena de floració aïllada, sense massa conseqüències, que amalgamava la tradició i era capaç de fer una crítica seriosa a la filosofia del moment i avançar-se a alguns del temes que cobrarien rellevància.

Sens dubte, la filosofia catalana dels anys quaranta del segle XIX es debatia entre la tradició i la renovació¹. Les dues figures més eminents, Jaume Balmes² i Ramon Martí d'Eixalà³, van ser coetànies estrictament i van rebre una educació filosòfica i universitària equiparable.

La breu vida de Martí d'Eixalà (1808-1857) no va permetre veure el reconeixement que les seves teories aconseguirien en altres ments lleugerament posteriors, menys eclèctiques i cauteloses, que van desenvolupar el que el filòsof i jurista de Cardona havia afavorit amb tant afany. Alguna cosa anàloga succeeix amb l'encara més breu vida de Balmes (1810-1848), que gairebé va arribar a conclusions fenomenològiques i va pensar la «qüestió social» d'una manera totalment profètica, encara que pocs seguissin després el seu camí. Martí d'Eixalà va ser una figura imprescindible per al desenvolupament de la filosofia catalana: va ser el *capo scuola* de tot el pensament català del XIX. Balmes hauria pogut ser el gran filòsof de tot l'orbe catòlic del XIX, capaç d'obrir els camins per a Lleó XIII⁴.

Els seus respectius camins, traçats des d'un sentiment català, no van ser incompatibles amb la hispanitat. La seva ferma catalanitat no va ser el punt de suport d'un nacionalisme, sinó el punt de partença d'una proposta filosòfica per al pensament de la seva època i ambdós van tenir una actitud política, més enllà de fronteres i de llengües. I és que Balmes i Martí d'Eixalà, malgrat viure a Barcelona o a Madrid, no tenien la vista posada només a Catalunya o a Espanya, sinó que el seu pensament estava enfocat cap a Europa, d'on esperaven el progrés i la convergència amb les idees del futur.

El catolicisme ferm que tots dos van professar no va ser cap obstacle perquè busquessin i trobessin grans idees en el pensament modern. La Catalunya de la dècada dels quaranta del XIX va tenir, amb Balmes i Martí d'Eixalà, dos dels pensadors més rellevants de l'època en tot el territori hispànic. Ara intentarem mostrar com es van gestar les seves experiències paral·leles i l'ús que van fer dels recursos intel·lectuals del moment.

1 La bibliografia és amplíssima. Citem només l'obra d'Abellán 1984 i de Bilbeny 1985.

2 Sobre Balmes, segueix sent ineludible, Casanovas 1932b; Batllori 1947; Florí 1947. També Sáinz de Robles 1964 i Roca Blanco 1997. Per a un estudi centrat més en el seu pensament polític que en el filosòfic, vegeu Fradera 1996.

3 Sobre Martí d'Eixalà, vegeu Roura 1980 i Vilajosana 2011.

4 Pel que fa al paral·lelisme entre els dos personatges, vegeu Vilajosana i Ramis Barceló 2012.

Entenem que un estudi de l'ambient filosòfic català revela que ambdós autors van rebre una educació principalment escolàstica, però llur evolució intel·lectual, influïda pel pensament europeu i per les circumstàncies polítiques i socials, va ser molt diferent. Es dona la paradoxa que, mentre Martí d'Eixalà es va mostrar molt crític amb l'ensenyament tradicional del moment, el seu pensament no va aconseguir la dimensió crítica de Balmes. No obstant això, l'àmplia xarxa de deixebles de Martí d'Eixalà va fer que esdevingués (a voltes sense recolzament en els seus escrits) el precursor dels més variats corrents intel·lectuals i polítics⁵.

1. La formació intel·lectual a Catalunya durant el primer terç del XIX

Es pot considerar que, en termes generals, l'ensenyament de les arts i de la filosofia durant el primer terç del XIX a Espanya va ser la prolongació de la decadència universitària del segle XVIII. L'ensenyament —malgrat els intents reformistes que es van succeir des de 1812 fins a la desamortització de Mendizábal— estava en mans de l'Església, de manera que no existia una formació acadèmica laica, sinó que els qui volien accedir als estudis superiors havien de fer-ho a través de les escoles de gramàtica, regentades en gran mesura per eclesiàstics⁶. La situació concreta a Catalunya no era gaire diferent, si bé existeix una controvèrsia sobre el paper de la filosofia després de l'expulsió dels jesuïtes, sobre la qual tornarem seguidament.

La formació que s'impartia en aquell moment al Principat tenia tres fases. La primera, dedicada a la gramàtica i a la retòrica, es duïa a terme a la Universitat, en convents i en escoles i seminaris. L'ensenyament de la gramàtica i de la retòrica estava gairebé sempre sota el control del clergat. La segona fase, corresponent a l'estudi de la filosofia, només es produïa a la Universitat i en els convents. Finalment, la tercera fase, pròpia dels estudis superiors, només s'impartia a la Universitat, que en aquell temps era exclusivament la de Cervera.

Des dels Decrets de Nova Planta, l'aprenentatge trilingüe esdevingué necessari al Principat: del lèxic vernacle après a casa en llengua catalana, els estudiants n'havien d'aprendre la traducció al castellà per a l'escola i, al seu torn, d'aquest idioma al llatí. Per aquesta raó, l'aprenentatge de la gramàtica llatina era lleugerament diferent als llocs de parla catalana que

5 Alguns dels seus principals deixebles van ser: Manuel Duran i Bas, Estanislau Reynals i Rabassa i Francesc Permanyer (entre els juristes), Francesc Xavier Llorens i Barba i Pere Codina (entre els filòsofs), Joaquim Rubió i Ors, Josep Coll i Vehí i Joan Mañé i Flaquer (entre els literats), Laureà Figuerola (jurista, economista i polític), i Manuel Milà i Fontanals (filòleg).

6 Un panorama de l'educació del moment, a Monés i Pujol-Busquets 2009.

a la resta d'Espanya⁷. La procedència de Balmes (Vic) i Martí d'Eixalà (Cardona), localitats rellevants de la Catalunya central, era apta per a aquest procés d'aprenentatge trilingüe, un fet que els va permetre d'adquirir una sensibilitat lingüística especial⁸ i que els va agermanar en la seva instrucció intel·lectual. El català era un punt de partida per aprendre el castellà i el llatí, i des d'aquestes llengües era relativament fàcil projectar-se cap a altres idiomes europeus.

Per descomptat, tots dos pensadors van tenir una apreciable formació gramatical i lingüística. Les Escoles Pies, en les quals es va formar el pensador de Cardona, eren tal vegada una excepció al clima educatiu escolàstic: en elles s'apreciava la ciència natural⁹ i s'aplicava una metodologia docent molt innovadora per a l'època, que era sensible a l'empirisme psicològic, del qual més tard es nodriria precisament la filosofia de Martí. D'altra banda, Balmes va rebre una educació gramatical i retòrica molt sòlida al seminari de Vic¹⁰. Tots dos van sortir sobradament preparats d'aquesta fase.

Existia un gran contrast entre les possibilitats intel·lectuals dels estudiants catalans, capaços d'un ampli domini lingüístic, i la metodologia que s'usava a les escoles i a les universitats. No és gens estrany que, en l'ensenyament de la filosofia, tots dos pensadors es mostressin profundament decebuts. L'ensenyament de la filosofia a Catalunya era, excepte comptades excepcions, un fruit tardà de l'escolàstica més obtusa. La formació filosòfica, ja des de final de l'edat mitjana, determinava que el primer curs estigués destinat a l'estudi de la lògica i de les matemàtiques, la física (en el segon curs), i l'ètica i la metafísica (en el tercer). L'esquema s'adaptava a una exposició clàssica de la filosofia d'Aristòtil, passada pel tamís de l'escolàstica medieval, pastada i repastada per tota la tradició escolar existent des de llavors.

L'educació filosòfica impartida a la Universitat de Cervera, com a mínim, des de l'expulsió dels jesuïtes, no resultava estimulante per a l'estudiant amant de les noves idees. Precisament, l'època que abasta des de la Constitució de Cadis fins al seu trasllat a Barcelona, la Universitat certerina va sostenir posicions reaccionàries i absolutistes¹¹. Com indica Jaume

7 Vegeu Roviró Alemany 2011.

8 La importància d'aquest aprenentatge lingüístic va fer que ambdós autors tinguessin una extraordinària sensibilitat per a la filosofia del llenguatge i que el seu pensament prengués en compte les idees més avançades de la reflexió sobre la gramàtica a França. Vegeu Lázaro Carreter 1948, i Morán Ocerinjáuregui 2000.

9 Vegeu Roura 1980.

10 Una bona síntesi es troba a Roviró Alemany 2011.

11 Vegeu Prats 2002.

Castells¹², la Cervera de l'època era una localitat d'escassa tradició cultural i les seves condicions de vida no eren en absolut comparables a les de les grans ciutats. La Dècada Ominosa, en la qual tots dos van romandre lligats a Cervera, va contribuir a aombrar les expectatives de Martí d'Eixalà i de Balmes a la Universitat.

Ambdós autors, per fortuna, no es van xopar excessivament de la filosofia cerverina. Tots dos es van beneficiar dels canvis radicals en la política educativa des del Trienni Liberal fins al restabliment de l'absolutisme: el pas del Reglament General d'Instrucció Pública de 1821, d'inspiració liberal, va ser substituït pel Pla Calomarde (1824), de caràcter absolutista. Les conseqüències d'aquests plans van afectar directament Martí d'Eixalà i de forma més indirecta Balmes. No obstant això, el contrast entre ambdues formes d'entendre la filosofia va haver de deixar una profunda petjada en ments com les seves. La casualitat va fer que tots dos pensadors estudiessin filosofia durant el Trienni Liberal, de manera que aquell parèntesi va significar un qüestionament de la filosofia més conservadora que s'explicava als convents i a la Universitat.

La filosofia cerverina del segle XIX rebia la influència de dues grans doctrines que compartien l'interès pel «sentit comú»¹³. Una era la línia aristotèlica, estoica i humanista que, sense oposar-se a l'escolàstica, defensava cert realisme serè com a objectivitat en la moral. En un sentit més popular, aquesta línia s'identifica amb el «seny» característic de Catalunya i d'altres pobles mediterranis, que comparteixen una comprensió realista de la filosofia. L'altra línia era la de la filosofia preneoescolàstica¹⁴, defensada pels jesuïtes que, fins a la seva expulsió, dominaven el pensament cerverí, i que permetia alguns vincles amb la filosofia moderna i en concret amb l'autoevidència cartesiana de la consciència. Enfront de la línia anterior, de caràcter predominantment ètic, aquesta tenia una empremta psicològica (i, per tant, teorètica).

La historiografia jesuítica entén que Cervera va començar la seva decadència quan la Companyia va ser expulsada¹⁵, mentre que una altra tendència historiogràfica opina que el predomini de la línia eclèctica del

12 Vegeu Castells i Bertran 1998.

13 Seguim Colomer i Carles 1998.

14 Anglès Cervelló 1992, p. 167, proposa la denominació «autors eclesiàstics eclèctics». El seu eclecticisme prové del fet que admeten altres influències més enllà de la coneguda síntesi aristotèlicotomista. El concepte de «preneoescolàstica» indica que es tracta d'una filosofia anterior a la neoescolàstica tomista, introduïda a Espanya fonamentalment pel P. Baltasar Masdeu, quan va tornar d'Itàlia i per fra Felip Puigserver, autor de *Philosophia Sancti Thomae Aquinatis auribus huius temporis accommodata*, Madrid, 1824, 3 vols.

15 Vegeu el clàssic estudi de Casanovas 1932a, pp. 5-6.

«seny» va influir poderosament des de 1767 i que va permetre l'humus en el qual després Balmes i Martí d'Eixalà van poder elaborar les seves idees¹⁶. Hi ha més unanimitat en considerar que l'època en la qual Dou va exercir com a canceller va ser la més fosca i decadent de la història de la Universitat¹⁷.

Martí d'Eixalà va estar matriculat durant el curs 1820-1821 en les classes de lògica del convent dels agustins calçats de Barcelona¹⁸, tot i que possiblement va continuar matriculat a Mataró, assistint a les classes dels Escolapis de Santa Anna. El 1821 va entrar en vigor el Reglament General d'Instrucció Pública, que prohibia l'ensenyament de la filosofia als convents¹⁹. Per aquesta raó, durant el curs 1821-1822 va haver de desplaçar-se a la Universitat de Cervera i cursar allí les matemàtiques²⁰. El seu professor va ser Joaquim Llaró, un clergue liberal que va demanar el trasllat a Barcelona²¹. De fet, el febrer de 1822 es va inaugurar la nova Universitat de Barcelona i el novembre de 1822 es va suprimir la Universitat de Cervera. Per aquest motiu, el pensador de Cardona va haver de tornar a Barcelona, on va estudiar ètica durant el curs 1822-1823²².

Però l'abril de 1823 els Cent Mil Fills de Sant Lluís van creuar la frontera, van restablir l'absolutisme i es va començar la política de repressió dels liberals. La impurificació dels professors sospitosos de simpaties liberals va durar diversos anys. El final d'aquest curs va ser realment accidentat i Martí d'Eixalà va tenir alguns problemes perquè se li reconeguessin els estudis. El dia 15 de novembre de 1823 es va publicar l'edicte de restauració de la Universitat de Cervera²³. Martí d'Eixalà no es va incorporar immediatament a aquest centre, sinó que, pel que sembla, va completar el 1824 la seva formació a Barcelona amb Pere Vieta, metge i catedràtic de física experimental de la Reial Junta de Comerç de Catalunya²⁴. És probable que el contacte amb Vieta el dotés d'una major sensibilitat vers l'empirisme.

16 Bosch, Juvells i Valmitjana 1998, pp. 115-116.

17 Fontana 1988, pp. 101-102.

18 Sáenz-Rico Urbina 1973, p. 259, indica que l'escola dels agustins calçats estava regida pels mestres Fr. Josep Coll i Fr. Agustí Talleda. Com que no se sap amb certesa si Martí d'Eixalà va cursar presencialment la lògica en aquest centre, no podem afirmar que es tracti d'una influència directa en el seu pensament.

19 En un sentit ampli, vegeu Palomeque Torres 1970.

20 Vegeu Roura 1980, p. 34.

21 Palomeque Torres 1970, p. 36.

22 Vegeu Roura 1980, p. 36.

23 Monés i Pujol-Busquets 2009, p. 59; vegeu també la interessant cronologia comparada entre el model legislatiu espanyol i la seva recepció a Catalunya, pp. 54-61.

24 Vegeu Roura 1980, p. 38.

Balmes va estudiar filosofia de 1820 a 1823 en el seminari de Vic. En aquest centre els avatars polítics es van deixar sentir de forma més indirecta, amb regust de polèmiques intel·lectuals pròpies del XVIII. Balmes va assistir al combat entre dues formes escolàstiques d'entendre la filosofia²⁵. D'una banda, les *Institutiones Philosophiae*²⁶ de Fèlix Amat, autor de caràcter aristotèlic, que s'utilitzava com a manual en el seminari de Barcelona i després en el de Vic. Per una altra, les *Institutionum elementarium philosophiae*²⁷ del jesuïta Andrés de Guevara, paradigma del pensament filosòfic de la Companyia durant el segle XVIII.

En aquesta època va aparèixer el ja citat manual del dominicà mallorquí Felip Puigserver, entès per Urdánoz com la «primera obra de renovació escolàstica i neotomisme del món sencer al segle XIX»²⁸. Balmes, igual que Martí d'Eixalà²⁹, va conèixer l'obra de Puigserver, encara que les que va estudiar amb major afany van ser les d'Amat i de Guevara. En particular, a partir de 1824, la Universitat de Cervera va declarar que només es reconeixerien els estudis dels seminaris que haguessin estudiat les obres de Guevara³⁰.

Per la seva condició clerical, Balmes no podia mostrar amb tanta franquesa el seu distanciament de l'escolàstica que havia estudiat i cap a la qual l'Església pretenia tornar, aferrada al Doctor Comú. Martí d'Eixalà, en canvi, se'n va separar obertament. A tall d'exemple, es pot veure quin tracte rep aquest corrent de pensament en l'apèndix que Martí afegeix a la seva traducció parcial del manual d'història de la filosofia d'Amice: «Durant el segle XVII l'estat de la filosofia a Espanya és lamentable: l'escola havia acabat per dominar-ho tot, gràcies en part a la intolerància religiosa que l'escudava i la defensava alhora amb armes espirituals i temporals»³¹.

Tots dos autors van estudiar durant la Dècada Ominosa les seves respectives especialitats a la Universitat de Cervera i allí van rebre els graus, de teologia el primer i de lleis el segon. Al començament d'aquesta dècada es va produir un profund viratge conservador en tot l'ensenyament (i, en major mesura, en filosofia)³². Amb tot, ambdós pensadors, formats filosòficament durant el Trienni Liberal, van poder atalaiar algunes idees renovadores que després serien essencials per al seu pensament.

25 Un bon resum de la qüestió es pot veure a Roviró Alemany 2011, pp. 73-76.

26 Amat de Palau i Pont 1832.

27 Guevara 1796-1798.

28 Urdánoz 1975, p. 612.

29 Vegeu Roura 1980, pp. 162 i 203.

30 Corts Blay 1992, p. 70.

31 Martí d'Eixalà 1842, p. 179 (la traducció és nostra).

32 Un panorama general, a Palomeque Torres 1974.

2. L'articulació del pensament de Balmes i de Martí d'Eixalà

Jaume Balmes va tenir una formació enterament escolàstica, encara que a cavall entre diversos autors. Va assimilar indirectament (a través de Guevara) les idees de la tradició jesuítica ceriverina i l'aristotelisme del segle XVIII d'Amat. Va conrear —entre moltes altres disciplines i de manera privada— les matemàtiques i la lingüística, i va superar brillantment les mancances de la seva formació filosòfica. Pot dir-se que Balmes va aconseguir esquivar des de la introspecció i l'observació quotidiana les dificultats del seu temps.

El P. Batllori³³, seguint les idees de P. Casanovas, presenta Balmes com a escolàstic. Aquesta interpretació, que té actualment alguns partidaris³⁴, només enuncia una part de la veritat. Certament, Balmes va tenir una formació escolàstica, però no va ser, *strictu sensu*, un «escolàstic». Batllori indica, amb encert, que les seves tesis principals no s'oposen a l'escolàstica, però cal afegir que tampoc la subscriuen. En realitat, a l'obra de Balmes hi ha un *aggiornamento* de l'escolàstica, un decidit intent d'entroncar el pensament cristià amb la filosofia moderna, d'acord amb la defensa del paper de l'Església amb arguments propis dels temps³⁵.

Balmes deuria llegir en l'erm ceriverí diferents autors, poc o gens concordants amb la filosofia acadèmica oficial. Cal destacar la influència de l'espiritualisme de Victor Cousin, un divulgador eclèctic en aquell temps molt llegit a tot Espanya. A través d'ell molts intel·lectuals van poder conèixer tant la primera escola del sentit comú escocesa —amb Thomas Reid i Dugald Stewart al capdavant— com la filosofia moderna francesa i alemanya. El romanticisme de Madrid aniria decantant-se progressivament cap a la filosofia alemanya, mentre que a Catalunya va prevaler el pensament francès i l'escola escocesa. Ambdues influències van ser clares en Balmes, però també es noten en Martí d'Eixalà. A l'ambient barceloní que van conèixer, primer el pensador de Cardona i després el sacerdot de Vic, existia una empatia notable cap al pensament francès i cap al sentit comú de Reid que, amb algunes modificacions, podia agermanar-se amb el «seny» mediterrani³⁶.

Martí d'Eixalà era un autor eclèctic, però molt selectiu. La seva tendència al naturalisme i a l'empirisme li impedia articular una filosofia amb una alta càrrega metafísica. La seva epistemologia buscava criteris objec-

33 Batllori 1947.

34 Vegeu Forment 1998, cap. II.

35 Vegeu Fradera 1996, p. 103.

36 De fet, aquesta deriva del sentit comú cap al «seny» català està absent en Martí d'Eixalà, mentre que sí que es troba en el seu deixeble Llorens i Barba. Sobre aquesta qüestió, remetem a Vilajosana 2011, pp. 111-112.

tius i naturals, verificables, fins a cert punt, de forma empírica. En aquest sentit s'incardinava la seva crítica als autors de sistemes «abstractes» (en terminologia que prengué prestada de Condillac), els quals, segons ell, mai no empraven hipòtesis contrastables amb els fets:

Tot l'artifici d'aquests sistemes consisteix a construir i enllaçar les hipòtesis de manera que no es contradiguin i que conspirin a una mateixa fi; però, així com la combinació destra de les escenes d'un drama no prova la realitat del fet que se suposa, tampoc de l'artificiosa coordinació de les parts d'una teoria hom pot concloure que estigui conforme amb la naturalesa de les coses³⁷.

És evident que en l'obra del filòsof i jurista de Cardona existia un rebuig cap a l'escolàstica jesuítica i la síntesi aristotelicotomista, a l'ensens que una apropiació selectiva del naturalisme aristotèlic i de la filosofia empirista francesa, anglesa i escocesa.

Balmes, en canvi, era un autor capaç d'integrar històricament i sistemàtica —tal com Hegel ho havia fet, tot i que de manera diferent— gairebé tota la filosofia anterior. Lluny d'arraconar l'escolàstica, li servia de fonament de la filosofia moderna: era una visió, en part, precursora del tomisme transcendental de Maréchal, amb rivets d'una fenomenologia d'arrel cartesiana, capaç d'integrar la discussió de Reid amb els empiristes. Certament, les estades a Madrid i a París van obrir la porta a aquesta filosofia renovadora, en la qual cadascun dels elements, sense desdir el passat, convergia amb el pensament del futur.

Els fonaments de Martí d'Eixalà eren més harmònics, però no tan audaços. En la seva obra hi ha una contraposició entre la filosofia clàssica (aristotelicotomista) i la pròpia de la Modernitat: el pensador de Cardona es va alinear a favor d'aquesta última. Llorens i Barba, com també Duran i Bas en els temes jurídics, va veure el seu mestre Martí d'Eixalà com un capdavanter del pensament avançat, per bé que en ocasions aquest extrem no pogui ser corroborat tant en els seus escrits com en la seva actitud³⁸.

Certament, Balmes integrava històricament tot un seguit d'autors i de tendències difícilment assimilables. Sobre una base aristotelicotomista solidificava una fenomenologia cartesiana, capaç de partir de veritats innates i evidents per si mateixes. La filosofia jesuítica, que feia equilibris entre el racionalisme i el voluntarisme, no li era cap molèstia; altrament, li permetia enllaçar

37 Martí d'Eixalà 1841, p. 293 (la traducció és nostra).

38 Sobre el paper jugat per Martí d'Eixalà en el naixement de les anomenades escola catalana de filosofia i escola jurídica catalana del segle XIX, vegeu Vilajosana 2012. En aquest treball es defensa que algunes qüestions que se suposen nuclears del pensament de Martí són, en realitat, atribucions de Llorens i Barba (pel que fa a l'àmbit filosòfic) i de Duran i Bas (en el vessant jurídic).

sense problemes el seu racionalisme naturalista aristotèlic amb el *common sense* epistemològic de Reid. I de la filosofia escocesa, entesa fenomenològicament, fins a Kant i els filòsofs posteriors, no hi havia més que un tros històric, que Balmes recorria sense problemes.

És a dir, que el filòsof de Vic integrava gairebé tot l'anterior, tot saltant barreres suposadament infranquejables i bandejant autors que considerava menors. Es tractava de l'escolàstica oberta a la Modernitat, que tanta importància va tenir a Europa i tan escassos fruits va aconseguir a Espanya, en general, i a Catalunya, en particular. Al contrari, Martí d'Eixalà representava la Modernitat (així com la filosofia grecolatina i humanista) enfront de l'escolàstica. La seva obra significava un conjunt de tímids passos en pro de la filosofia posterior, com quan introduí el concepte de consciència com a facultat de facultats, idea similar a la que posteriorment desenvolupà amb més repercussió William Hamilton. Martí tal vegada no va ser un filòsof preclar i original, amb excepcions com la que acabem d'esmentar; però sense ell, i així li ho van reconèixer els seus deixebles, el panorama filosòfic hauria estat molt diferent.

Ambdós pensadors van construir llurs filosofies sobre un substrat que, en part, era molt igual. Quan van assolir la trentena tenien, quant a la filosofia, un domini temàtic no gaire diferent: Martí d'Eixalà coneixia bé l'escolàstica ceriverina i els autors clàssics; Balmes estava també al dia de la ciència moderna i la filosofia europea. La diferència entre tots dos va ser la manera d'integrar el passat amb el present filosòfic.

Mentre que Martí d'Eixalà fou més «analític», en el sentit que volia destriar, matisar i filtrar les idees de la tradició filosòfica, Balmes era «sintètic», ja que volia integrar en la tradició els problemes del moment. Aquestes diferències no han d'estranyar, atès que són el reflex fidel dels diferents mètodes filosòfics que ambdós autors privilegiaven. Tots dos són explícits en proposar aquest diferent acostament als problemes filosòfics.

Per part de Martí, el seu pronunciament a favor de l'anàlisi s'aprecia tant en els escrits filosòfics com en els jurídics. En el seu *Curs de Filosofia Elemental* es llegeix:

Quan se'ns presenti un objecte o un fenomen complex, convindrà analitzar-ho. Un fenomen simple pot de vegades ser considerat sota diferents aspectes o en diferents temps; llavors l'atenció es fixarà successivament en cadascun d'ells, resultant d'aquí una espècie d'anàlisi³⁹.

I en el seu tractat de dret civil:

L'anàlisi és sempre el nostre procediment; a les generalitzacions només s'hi va després. Sempre, respecte als principis, la llei es descompon en les parts que la

integren, i la seva regla es presenta a l'enteniment a l'ensems com a precepte i com a conjunt de determinades circumstàncies perquè la seva aplicació tingui lloc; sempre la institució jurídica apareix com un organisme que només es comprèn bé pel coneixement dels elements que el constitueixen⁴⁰.

Quant a Balmes, va reservar a l'anàlisi una simple funció d'aclariment del discurs, però de cap manera la va prendre com l'objectiu que hagi de perseguir un pensador. Aquest objectiu final havia de ser de caràcter sintètic, la qual cosa suposava entendre que el producte sempre era diferent que la simple suma de les parts:

No pot negar-se que l'anàlisi, o sigui la descomposició de les idees, serveix admirablement en molts casos per afegir-hi claredat i precisió; però cal no oblidar que la major part dels éssers són un *conjunt*, i que la millor manera de percebre'ls és veure d'una sola ullada les parts i relacions que els constitueixen⁴¹.

I en unes paraules que podrien haver estat utilitzades perfectament contra Martí d'Eixalà, Balmes afirma:

L'anàlisi porta a descompondre, però és necessari no portar la descomposició tan lluny que s'oblidi la construcció de la màquina a la qual pertanyen les peces. Alguns filòsofs, a força d'analitzar les sensacions, s'han quedat amb les sensacions soles; allò que en la ciència ideològica i psicològica equival a prendre el pòrtic per l'edifici⁴².

Conclusions

Les pàgines anteriors serveixen per constatar els paral·lelismes entre la vida de Balmes i la de Martí d'Eixalà. Tots dos van viure els vaivens del Trienni Liberal, i van aprofitar les esclatxes de llibertat intel·lectual per atalaiar nous horitzons. Tots dos van compartir un entusiasme enorme cap al saber i cap a la filosofia, per bé que la seva posició davant la tradició precedent fos diferent. Mentre Martí intentava posar els fonaments d'una filosofia renovadora a partir d'una labor selectiva, Balmes aglutinava d'una manera gairebé hegeliana els diferents corrents de la filosofia anterior, com ocorria, per exemple, amb la seva concepció del «sentit comú».

Per al lector actual, l'un i l'altre estaven vinculats a òrbites intel·lectuals completament diferents. Martí d'Eixalà va preparar la ruta intel·lectual perquè els seus deixebles arribessin a ports en els quals ell mai no va arribar a fondejar. Contràriament, Balmes va fer un viatge complet: des del si de l'escolàs-

40 Martí d'Eixalà 1838, p. 24 (la traducció és nostra).

41 Balmes 2010, p. 123 (la traducció és nostra).

42 Ibídem, p. 128 (la traducció és nostra).

tica i des de la mentalitat eclesiàstica va arribar a enarborar la bandera d'una filosofia renovadora.

Ambdós compartien una base universitària comuna, forjada a Cervera durant els anys més foscos de la Dècada Ominosa. La formació de Martí va ser més dirigida, des d'un principi, cap als corrents empiristes, mentre que Balmes va rebre una educació basada en l'escolàstica tradicional. No obstant això, van ser capaços d'ultrapassar l'ensenyament oficial i van fer de Catalunya un lloc privilegiat per a la recepció de les idees europees del moment. Llur obertura cap a Europa no va impedir-ne una de correlativa cap a Espanya.

Tots dos van ser catòlics convençuts. Balmes va ser, fins a cert punt, un filòsof catòlic i Martí, un catòlic filòsof. Llur posició davant la filosofia oficial de l'Església va ser igualment crítica. Es van desmarcar —encara que de manera diferent— de l'ideari catòlic oficial i van establir el seu propi sistema de pensament. Una anàlisi profunda del seu pensament epistemològic, psicològic i ètic revelaria moltes afinitats que en aquest article només han estat apuntades de manera preliminar.

En definitiva, l'estudi en paral·lel de la formació de Balmes i de Martí d'Eixalà ajuda a entendre per què a la Catalunya del moment van poder sorgir dos personatges de la seva altura intel·lectual, i que el lloc i l'ambient condicionés de forma manifesta l'abast del seu discurs filosòfic.

Bibliografia

- Abellán, J. L. (1984), *Historia crítica del pensamiento español*, IV, Espasa Calpe, Madrid.
- Amat de Palau i Pont, F. (1832), *Institutiones philosophiae: ad usum seminarii episcopalis Barcinonensis*, s.n., Barcelona.
- Anglès Cervelló, M. (1992), *Els criteris de veritat en Jaume Balmes*, Balmes, Barcelona.
- Balmes, J. (2010 [1845]), *El criterio*, Balmes, Barcelona.
- Batlloori, M. (1947), «Filosofia balmesiana y filosofía cervariense», *Pensamiento*, 3, pp. 281-294.
- Bilbeny, N. (1985), *Filosofia contemporània a Catalunya*, Edhasa, Barcelona.
- Bosch, S., Juvells, I. i Valmitjana, S. (1998), «L'ensenyament de les ciències a la Universitat de Cervera», *Palestra Universitària*, 10, pp. 115-127.
- Casanovas, I. (1932a), *Josep Finestres. Estudis biogràfics*, Balmes, Barcelona.
- (1932b), *Balmes. La seva vida. El seu temps. Les seves obres*, Biblioteca Balmes, Barcelona.
- Castells i Bertran, J. (1998), «La Cervera universitària: pinzellades d'un entorn (1719-1805)», *Palestra Universitària*, 10, pp. 159-181.

- Colomer i Carles, O. (1998), «La 'filosofia escocesa del sentit comú' i el seu desenvolupament després de la Universitat de Cervera», *Palestra Universitària*, 10, pp. 47-66.
- Corts Blay, R. (1992), *L'arquebisbe Fèlix Amat (1750-1824) i l'última Il·lustració espanyola*, Facultat de Teologia, Barcelona.
- Florí, M. (1947), «Bio-Bibliografia balmesiana», *Pensamiento*, 3, pp. 315-332.
- Fontana, J. (1988), «La fi de l'antic règim i de la industrialització», a P.Vilar (dir.), *Història de Catalunya*, Edicions 62, Barcelona.
- Forment, E. (1998), *Historia de la filosofía tomista en la España contemporánea*, Encuentro, Madrid.
- Fradera, J. M. (1996), *Jaume Balmes. Els fonaments racionals d'una política catòlica*, Eumo, Vic.
- Guevara, A. de (1796-1798), *Institutionum Elementarium Philosophiae ad usum studiosae juventutis*, 4 vols., Roma.
- Lázaro Carreter, F. (1948), «Los problemas lingüísticos en el pensamiento de Balmes», *Revista de Filosofía*, 27, pp. 886-908.
- Martí d'Eixalà, R. (1838), *Tratado elemental del derecho civil romano y español*, Imprenta de Joaquín Verdagué, Barcelona.
- (1841), *Curso de Filosofía Elemental*, Imprenta de D. José María de Grau, Barcelona.
- (1842), *Manual de la Historia de la Filosofía. Traducido del manual de Filosofía experimental de Mr. Amice, con notas y aumentado con un apéndice de la Filosofía de España y con la parte bibliográfica*, Imprenta del Constitucional, Barcelona.
- Monés i Pujol-Busquets, J. (2009), *El pensament escolar a Catalunya*, Societat Catalana de Pedagogia, Barcelona.
- Morán Ocerinjáuregui, J. (2000), «La formació dels sons del llenguatge segons R. Martí i d'Eixalà i J. Balmes», *Llengua & Literatura*, 11, pp. 109-137.
- Palomeque Torres, A. (1970), *El trienio constitucional en Barcelona y la instauración de la Universidad de 2a. y 3a. enseñanza*, Cátedra de Historia Universal, Departamento de Historia Contemporánea, Barcelona.
- (1974), *Los estudios universitarios en Cataluña bajo la reacción absolutista y el triunfo liberal hasta la reforma de Pidal: 1824-1845*, Cátedra de Historia Universal, Departamento de Historia Contemporánea, Barcelona.
- Prats, J. (2002), «La Universitat de Cervera: las reformas borbónicas de los estudios superiores en Cataluña», a J. J. Busqueta i J. Pemán, *Les Universitats de la Corona d'Aragó, ahir i avui. Estudis històrics*, Pòrtic, Lleida, pp. 351-380.
- Puigserver, F. (1824), *Philosophia Sancti Thomae Aquinatis auribus huius temporis accommodata*, 3 vols., Madrid.
- Roca Blanco, D. (1997), *Balmes (1810-1848)*, Ediciones del Orto, Madrid.
- Roura, J. (1980), *Ramon Martí d'Eixalà i la filosofia catalana del segle XIX*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.
- Roviró Alemany, I. (2011), «Els textos preuniversitaris a principis del segle XIX: la

gramàtica, la retòrica i la filosofia», *Revista d'Història de la Filosofia catalana*, 1, pp. 61-76.

Sáenz-Rico Urbina, A. (1973), *La educación general en Cataluña durante el trienio constitucional (1820-1823)*, Publicaciones de la Cátedra de Historia Universal, Barcelona.

Sáinz de Robles, F. C. (1964), *Balmes*, Compañía Bibliográfica Española, Madrid.

Urdánoz, T. (1975), *Historia de la Filosofía*, BAC, Madrid, tom V.

Vilajosana, J. M. (2011), *Vida i pensament de Ramon Martí d'Eixalà*, Pagès, Lleida.

— (2012), «Ramon Martí d'Eixalà and the philosophical and legal Catalan Schools of the 19th century», *Journal of Catalan Intellectual History*, 4, pp. 111-129.

— i Ramis Barceló, R. (2012), «La formació intel·lectual i la projecció filosòfica de Balmes i Martí d'Eixalà», *Carthaginensia*, 53, pp. 85-103.